

AVNSLEV-RUNESTENEN

I.

NOGLE TRÆK AF DENS HISTORIE.

I det nordre Kirkegaardsdige ved Avnslev Kirke, ud mod den gamle Landevej Nyborg-Odense, som tidligere løb langs Diget, sad der indtil c. 1652 en Runesten, der nu synes at være forsvunden, men som muligvis engang vil dukke op igen et eller andet Sted i København.

Om denne Stens mærkelige Skæbne skal følgende fortælles.

Ole Worm, vor store Oldgransker paa Christian IV's Tid, havde faaet den Tanke at udgive et monumentalt Værk med Tegninger, Beskrivelser og Tydninger af alle Runemindesmærker i de danske Provinser. Konge og Regering var rede til at yde ham al Støtte, og der udgik derfor et kgl. Brev af ¹¹/₈ 1622 til Bisperne om at lade deres Præster indsende en Beretning om de Runeindskrifter, som de maatte kende hver paa sin Egn. Disse Præsteindberetninger fra 1623 er en vigtig Kilde til vort Lands Historie og Topografi, og i dens »Fortegnelse aff Affnslew Sogen« har vi det ældste Vidnesbyrd om Avnslev-Stenens Eksistens:

II.

AVNSLEV=STENENS INDSKRIFT.

TYDNINGEN af Avnslev=runestenen frembyder adskillige vanskeligheder. De to største er des værre af den art, at der nu ingen hjælp er for dem: Allerede i Worms tid var kun toppen bevaret, og også denne er siden forsvundet.

Imidlertid er der grund til alligevel at forsøge en læsning. Har vi ikke stenen selv, så har vi dog ikke mindre end fire aftegninger af den, alle tagne direkte efter stenen, nemlig:

1. Præsteindberetningen i Ny kgl. Saml. 728.
2. Tegningen i AM. 366 fol.
3. Peder Syvs tegning i Rostg. 21, 4to.
4. Tegningen i Ny kgl. Saml. 752 b.

Derimod har Worms træsnit i Monumenta Danica ingen kildeværdi, da det er vilkårlig ændret af Worm, og desuden kan have tilfældige fejllæsninger. Peder Syvs tegning kan være påvirket af Worms træsnit, men ser ud til ikke at være det; det er vist den aftegning, som bedst har bevaret runernes præg. I det hele stemmer den udmærket over ens med Jonas Skonvigs tegning i AM. 366 fol.¹⁾ og med den ukendte

¹⁾ Fr. Orluf, Danske Studier 1921, s. 23.

optegners i Ny kgl. Samling. 752 b. Præsteindberetningen har kun runerne på anden side, men synes der at have et enkelt træk bedre end de andre. På grundlag af disse fire afbildninger kan man med ret stor sikkerhed fastslå, hvad der har stået på toppen af stenen.

Af disse afbildninger fremgår det, som allerede Wimmer har udtalt det,¹⁾ at Avnslev-runestenen hører til samme gruppe som Helnæs- og Flemløse-stenene, og det vil igen sige, at den har hørt til den ældste gruppe af danske runestene, snarest til det 8de århundrede. Indskriften må derfor sammenholdes med disse, og det viser sig da, at den er særlig nær i slægt med Flemløse-stenen, og dette kan hjælpe os ved forståelsen.

Dette fremgår af afbildningerne, at stenen har været nogenlunde firkantet, og indskriften har stået på to sammenstødende sider (da afbildningen til præsteindberetningen blev taget, har den ene af disse, B, vendt ud, medens den anden har været inde i kirkegårdsmuren). På vedføjede skematiske gennemsnit af stenen, betegner jeg de to runeskrevne sider med A og B. Størrelsen af topstykket angives forskelligt i kilderne; den rimeligste opgivelse er Worms, som siger, det var 3 fod højt og 5 fod i omkreds. Efter dette mål vil runerne endda have været større end på de to vestfynske, idet de kan have været indtil 10 tommer høje, mens de på Helnæsstenen kun når til 6 tommer, på Flemløsestenen endda kun lidt over 5 (den samtidige sjællandske Kallerup-sten når op til 8½ tomme).

¹⁾ Om undersøgelsen og tolkningen af vore runemindesmærker, 1895, s. 40.

Opgivelsen i Ny kgl. Samling 752 b (3 al. høj, 2 al. bred og tyk) er alt for urimelig; alen må vist rettes til fod, ligesom tilfældet er med målene for Vordingborgstenen. Selv med disse lavere målsangivelser bliver stenen et smukt og stort mindesmærke, idet den over jorden synlige del af den må have været noget mere end det dobbelte, så stenen har været over mandshøj og temmelig slank i forhold til sin højde.

Der er den forskel på siderne, at indskriften på side A begynder nederst til venstre, medens den på side B begynder nederst til højre. Efter det bortkomne begynder indskriften på s. A med nogle utydelige tegn, som gengives forskelligt i de tre bevarede afbildninger (præsteindberetningen har jo ikke denne side). De er alle enige i at angive fire hovedstave, men Skonvig gør den tredje af disse til et **n**, Syv forener de to første til et **u**, og den 3. har bistav øverst til venstre fra den fjærde (altså et halvt **t**); derefter har de alle **yr**-runen, og herpå følger både hos Skonvig og Syv tydeligt **stain** (lidt forvansket men let genkendeligt i den tredje tegning). — Anden linie har alle tre næsten ens: **sasi sati ru** (**s**-runerne er bagvendte, medens **s** i **stain** er retvendt).

På side B har præsteindb. bevaret bistaven af et **k**, som ikke findes i de andre afbildninger, og derefter har alle **arþi auk** og i næste linie **ruul**, men derefter har de tre **þi** (præsteindberetningen mangler **i**), kun Skonvig har **f**. Dette må dog være det rigtige, men **f**-tegnet har formodentlig haft stærkt rundede bistave, så det har lignet et **þ**.

Så vidt taler stenen selv, men nu må vi søge hjælp, særlig hos Flemløsestenen. Denne og Helnæs-

stenen skyldes samme runetegner, $A_cwæiRR^1$); han bruger på begge stenene den samme ældre form for $ár$ -runen (den som senere betyder **h**); på Helnæs-stenen er s -runen retvendt, på Flemløse-stenen bagvendt, ligesom den i reglen er det på Avnslev-stenen. Ingen af indskrifterne er nu fuldstændige, men Flemløse-stenens kan med sikkerhed udfyldes efter ældre tegninger.

Helnæs-st.: Rhoulv satte sten, Nørers gode, efter Gudmund brodersøn sin. Drukne de h(elte ude?). År malede (o: ristede?).

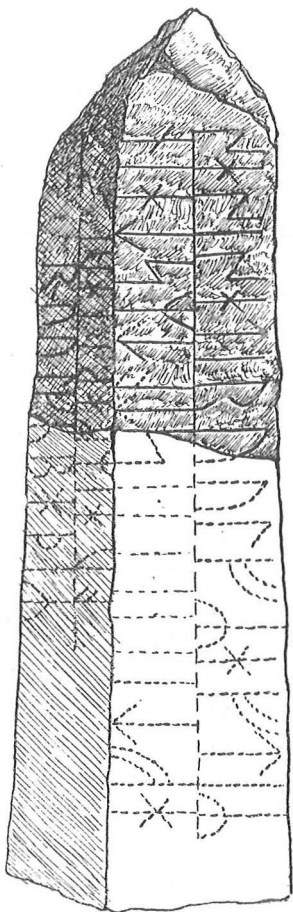
Flemløse-st.: Efter Roulv stander sten denne, som var Nørers gode. Satte sønner efter. År malede.²⁾

Her har vi på Flemløse-stenen de selvsamme runer, som begynder den tydelige del af indskriften på side A: **stain sasi** »denne sten« (i grundledsform), og foran står **sta,TR** »stander«. Der er ingen tvivl om, at således må det utydelige ord forrest i l. 1 på side A udfyldes, og den yngste afbildning har altså rigtigt en **t**-streg ved den fjærde hovedstav. Hvad der har stået foran, var bortkommet, men det må have været: *Efter N. N.*, hvor vi intet kan vide om navnet. Således får vi da den første sætning: *Efter N. N. stander sten denne*. Også den følgende sætning belyses af Flemløse-stenens: *sattu synir æftir* »sønnerne satte den til minde«, idet den viser, at vi må læse: *sattu ru . . . æftir*, hvor **ru** vel skal udfyldes *Roulv* ligesom på Flemløse- og Helnæs-stenene, men også kunde være *Roald, Roar* el. lign.

Side A kan vi altså nu tyde: *Efter N. N. stander sten denne. Satte Ro . . . efter* (o: til minde om ham).

¹⁾ Navnet findes vist i landsbynavnet *Årslev*.

²⁾ *Nører* o: Næsboer, beboerne af Helnæs (og Horneland?)

Avnslev-Stenen.
Et Forsøg paa at rekonstruere dens
Udseende og Indskrift.

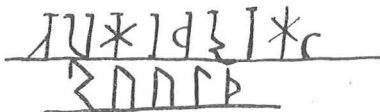
På s. B er det første ord **karþi** (gjorde), og foran det må vi have et grundled i ental; jeg formoder **a_uair** (År) ligesom på de vestfynske stene, da skriften minder så meget om disse, men det er naturligvis kun en gætning. Altså: *År gjorde (indskriften)*. Derefter kommer **auk ruulf**; hvor nævneformsR må tilføjes: og *Roulv*, og derefter har stået enten »bad gøre«, som på Jælling-stenen, eller, som antydnet på tegningen, **baþir**: »både« (þ: begge to). Altså vil indskriften lyde: *År udførte mindesmærket sammen med Roulv* (eller: efter Roulv's bud).

Så nær kan vi komme en genfremstilling af denne runeindskrift, som i **AT** 200 år har været fuldstændig forsvundet, og det er jo ikke så ilde; og det er ganske troligt,

at stenen har set noget lignende ud, som vi nu ser den på den smukke tegning, der er gengivet her.

Marius Kristensen.

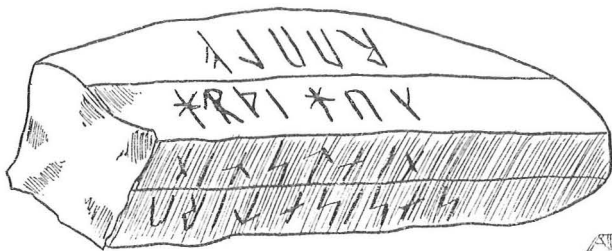
»Norden Kircken paa Kirckegaardens Mur imod Landeweyen findes en Graa Kampesten, met saadanne Bogstaffuer Wdhuggen:

Synden Kircken findis Nogle høye lange graffue paa Marcken, omkring sat met stoere graa Kampestone, som man kalder *dysset*, dog [kiendis] icke aarsage dertill, huorfor de saa kaldis, men gamle folck mener, at Kemper met deris Eftkomm. skall deri ligge begraffuene; foruden andre smaa høye baade synden och Vesten Kircken, som er opsat med steen.«

Ole Worms Runeværk kom i 1643. »*Monumenta Danica*« nævner 5 Runesten paa Fyen, deriblandt ogsaa vor Sten (pag. 245), som er afbildet. Af den meget vidtløftige Beskrivelse og Udtydning hidsætter vi (i Oversættelse): » . . . her har en Mur, som omgiver Kirkegaarden mod Nord, og som vender ud mod Kongevejen, et Brudstykke af en temmelig ubearbejdet Sten paa 1½ Al., men 2½ Al. i Omkreds, hvorpaa staar

RUULFF HARDI HUG SASI SATI RUNIR STAIN.«

Worms Monumenta Danica, pag 243.

AT

Denne Tydning, som vi siden skal komme tilbage til, oversætter Worm saaledes: Rudolf har lavet Højen, Sasi har sat Runestenen. Og derpaa spørger han: hvem er da denne Ruulf eller Rudolf? Forklaringen søger han i et stedligt Sagn, som dengang levede i Folkemunde:

»Rygtet gaar der paa Stedet, at der i en Høj Syd for Kirken er begravet en Kæmpe af saa forbausende Styrke, at han ikke kunde besejres i Kamp af nogen i sin Tid. Fældet af sine Fjender ved Gift udvalgte han sig i Døden her et Sted til Gravhøj og Æreminde.«

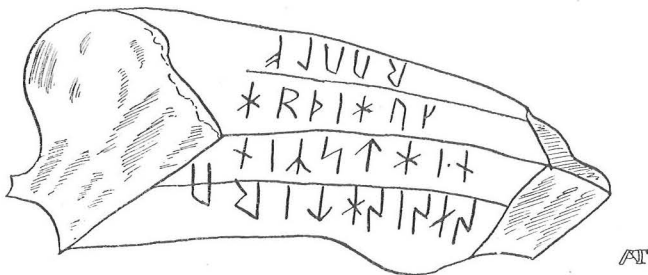
Worms Forsøg paa at tyde Indskriften har imidlertid ingen større Interesse; han har foretaget væsentlige Rettelser og Tilføjelser for at faa en Mening frem.

Men Træsnittene i »*Monumenta Danica*« er sandsynligvis gjorte efter nogle Tegninger i de *arnemagnæanske Haandskrifter*, og her finder vi da endnu et Billede af Avnslevs-Stenen med Beskrivelse til, men uden Tydning. Der er sikkert ingen Tvivl om, at denne Tegning og Beskrivelse støtter sig paa Under søgelser, der er foretaget paa Stedet selv, altsaa mens Stenen endnu stod i Avnslev.¹⁾

»Dette Monumentum findiss udi Fyn vdi Vindinge herrid paa den norre sijde *Auindsløffs* Kirckegaardsmur, oc er samme Kampesten 1¹/₂ all lang 2¹/₂ all trinten om. Denne steen er fløtt fra en høy, som ligger strax synden for forskreffne *Auindsløffs* Kircke, vdi denne høy siger bønderne, att en Kiempe skulle

¹⁾ A. N. 366 Fol. Blad 11. (Universitetsbibl.) En Afskrift fra 1776, som har tilhørt Suhm, findes i d. kgl. Bibl. (*Monumenta Lalandica et Fionensia*; Ny kgl. Saml. 474 Fol.). Denne Kopi er benyttet her. Desuden findes Stenen afbildet og beskrevet i *Resens Atlas Danicus*, IV, S. 631. (kgl. Bibl. Ulldal, Fol. 168), men det er i det hele en Kopi efter Worms.

ligge begraffuen, huilcken var saa sterck att ingen Kiempe vdi alle disse lande kunde hannem bestaa for sin store styrcke skyllid, oc dog paa dett sidste bleff forgiffuen och laugd vdi denne høy«.

Mon. Lalandica el Fionensia 1776.

Her har vi sikkert Kilden baade til Træsnittet i Worms Bog og til hans Gengivelse af Sagnet. —

Paa sine gamle Dage syslede Ole Worm med en mærkelig, storslaaet Plan: alle danske Runesten skulde samles i København for at de derved bedre kunde skærmes mod Ødelæggelse¹⁾. Frederik III billigede hans Plan, og der udgik $\frac{9}{2}$ 1652 Kongebrev til Lensmændene »anlangende Monumenter og Stene med Runebogstaver paa at hidskikke«. I Brevet paalagdes det dem, »med forderligste samt bekvemmeligste Lejlighed, og naar bedst belejligst ske kan« at sende de nærmere opgivne Sten til København, hvor de skal afleveres paa *Trinitatis Kirkegaard*.

Af de 98 Runesten, man dengang kendte, forlangte man omtrent 70 indsendt; de største og fornemste

¹⁾ Marius Kristensen: Ole Worm og Runeindskrifterne («Danske Studier» 1919).

Mindesmærker, som f. Eks. Jællingestenen, fik Lov at blive paa Stedet.

Men kgl. Majestæts Befaling blev kun i ringe Grad efterkommet. Kun 11 naaede helt til Københavns havn, en 5—6 Stykker kom paa Vej, men naaede ikke Vejs Ende, og Resten blev, hvor de var.

Lensmanden i Odense, Hr. Henning Walkendorf, fik Aalebækstenen sendt til København, mens Rønningestenen kun naaede ud til Kerteminde, hvor den blev glemmt og gemt, til den i 1853 fandtes som Grundsten i et af Byens Huse. Nu staar den jo uden for Kirken. Og Allerupstenen kom vist slet ikke af Sted; den sidder maaske endnu i Kirkemuren som dengang.

Lensmanden paa Nyborg Slot, Hr. Mogens Kaas, lod Avnslevstenen føre ud til Havnen og med første Skibslejlighed bringe til København, hvor den — som en af de 11, der naaede Rejsens Maal — blev stillet op ved Rundetaarn paa Trinitatis Kirkegaard.

Under Pesten 1654 døde Ole Worm; og kort efter begyndte jo Svenskekrigene. Man fik andet at tænke paa end at indsamle Runesten.

Og et Held var det, at Lensmændene var saa ligegyldige og smølagtige. Af de Sten, som fik Lov at blive, hvor de var, er den Dag i Dag de allerfleste i Behold, mens 8 af de 11, der kom til København, er sporløst forsvundne. —

Peder Syv skrev 1685 efter Opfordring af »Præsidenten« i København, *Peter Resen*, en Beskrivelse¹⁾ af de 11 Runesten, som henlaa paa Pladsen ved Tri-

¹⁾ Rostg. 21. 4° (Universitetsbibl.) — *Wimmer*: »Om Under søgelsen og Tolkningen af vore Runemindesmærker«. (Univers. Indbydelsesskr. til Kongens Fødselsdag 1895).

nitatis Kirke; den findes blandt hans Papirer paa Universitetsbiblioteket. Ogsaa 30 Aar tidligere var Stenenes Inskriptioner engang blevet aftegnet¹⁾. I begge Fortegnelserne findes Avnslev-Stenen.

Men efter den ulykkelige Ildebrand, som 1728 lagde store Dele af København i Aske, forsvinder den tilligemed de fleste af de andre Sten; kun tre er bevarede til vore Dage. Ved Oprydningsarbejderne efter Branden er de sikkert »blevet borte« mellem andre store Kampesten og anvendt paany som Grundsten ved nyopførte Bygninger, uden at nogen lagde Mærke til eller respekterede deres ærværdige Runeinskriftioner. Maaske hviler de nu i Grunden under en eller anden af de gamle Ejendomme i Kvarteret.

Et Sagn, som dog er af meget tvivlsom Værdi, fortæller, at Klokkeren ved Trinitatis, Regnebogsforfatteren *Søren Mathiesen*, har brugt dem ved Opførelsen af sin Gaard i Landemærket. Denne Historie træffer vi første Gang i den københavnske Avis »Dagen« for ¹⁶/₂ 1807. Her meddeler en Indsender, at han mellem »en afdød Skribents²⁾ utrykte Optegnelser« har fundet følgende Oplysninger. De Sten, som det lykkedes Ole Worm at faa ført til København, skulde have været anbragt i Opgangen til Rundetaarn. Men »man befandt, Bygningen ej kunde bære denne Byrde, derfor blev det efterladt og i dets Sted besluttet, at de skulde sættes fra Købmagergaden langs igennem til Springgaden, der hvor nu Stakitværket staar. Dette Anslag blev forsømt at føres til Virkeligheden. Imidlertid skulde Klokkeren *Søren Mathiesen* til at bygge

¹⁾ Ny kgl. Saml. 752 b. (Kgl. Bibl.) Dr. Marius Kristensen i »Tidsskr. f. Filologi« 4 R. I. S. 14.

²⁾ Optegnet 1775 af C. P. Rothe (iflg. Nyerups Oplysn.)

sin Gaard . . . og tog han de fleste Stene og brugte dem til sin Bygning, med nogle er Rendestenen lagt . . . Ilde er det, der skal saadan handles med de gamle Monumenter.«

Det samme Sagn berører *Rasmus Nyerup* 1824 i sin lille tyske Fortegnelse over de danske Runesten;¹⁾ hvor han skriver: »Denne delvise Beskadigelse (o: ved Kirkens Brand) kan vel muligvis have foranlediget det bekendte Ran, som Kordegn Søren Mathiassen begik, da han lod disse nationale Mindesmærker spalte og anvende i et Hus, som han da opførte i Landemærket.«

Hvorledes det nu end hænger sammen med den lærde Klokke og hans Syldsten, saa meget er vist: siden Branden 1728 har Avnslev=Stenen saa vel som dens Lidelsesfæller fra Trinitatis Kirkegaard været fuldstændig forsvunden.

Derfor forstaar vi godt, at Præsten Oluf Lerche, som fik Forespørgsel 1743 fra Amtmand Lente Adeler om Runestenen, maatte svare, at »samme Sten hverken er eller har været at finde udi min Formands eller min Tid, som er 6 à 57 Aar; hvad heller den paa en eller anden Maade kan være forkommet, eller det kan være en Trykfejl (!) udi Bogen . . . ved jeg ej.« I samme Forbindelse nævner Lerche en stor Høj Syd for Kirken, vel nok den samme, som omtaltes i de tidligere citerede Beretninger:

»Paa Avnslev Hede=Mark Sydvest for Kirken ungefær 200 Skridt derfra findes en meget stor Sten paa 3de andre Stene oplagt, som kaldes *Stive=steen*,

¹⁾ Verzeichniss der in Dänemark 1824 noch vorhandenen Runensteine. Kop. 1824. — Stenene ved Trinitatis opregnes ogsaa i *Suhm*: Ny Saml. til d. d. Historie I B. 2 H. S. 112. De fyldeste Oplysninger i *Wimmers* førnævnte Skrift.

men hvad heller den har været brugt udi de hedenske Tider til et Offersted, eller det skal være en saakaldet Kæmpebegravelse, har jeg ej kunnet komme i Erfaring om.«

— — —
Tilbage staar nu det Spørgsmaal: Hvad stod der paa Runestenen?

Det siger sig selv, at Spørgsmaalet er vanskeligt at besvare nu, da vi ikke længere har Stenen bevaret, men maa gaa ud fra nogle Optegnelser og Aftegninger af meget forskellig Værdi.

Af gode Grunde har jeg ikke dristet mig til at forsøge nogen Tydning af Stenens Indskrift, og jeg har derfor bedt Dr. Marius Kristensen, en af vore mest ansete Forskere paa dette Omraade, om at raade Runerne, og Dr. Kristensen har med stor Elskværdighed tilstillet mig efterfølgende Redegørelse, hvor han ud fra sit indgaaende Kendskab til Kilderne viser, at Avnslev-Stenen er en af Fyens ældste, fra Tiden c. 800—825, jævnaldrende med Runestenerne fra Helnæs og Flemløse og maaske udført af samme Runerister, som nævnes i deres Indskrifter, Åvér. Og desuden har Dr. Kristensen gjort et interessant Forsøg paa, at udfylde det, der mangler i Indskriften (Stenens nederste forlængst forsvundne Halvdel), og jeg har derefter forsøgsvis i en Tegning rekonstrueret Stenen, som den *muligvis* har set ud. Selvfølgelig er det i nogen Grad Gætteværk; men hvis man igen fandt Stenens to adskilte Dele (den ene i København? den anden i Avnslev?) vilde det maaske dog vise sig, at efterfølgende Forsøg paa at tyde Indskriften alligevel ikke helt var fri Fantasi!

Albert Thomsen.